
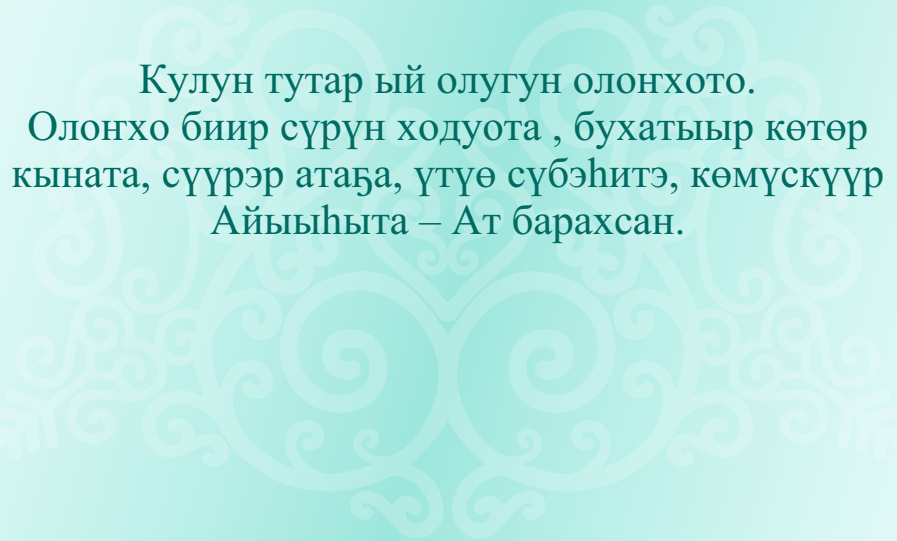
 УЧАСТНИК КОНКУРСА
ПРЕЗИДЕНТСКОГО
ФОНДА КУЛЬТУРНЫХ
ИНИЦИАТИВ

КУТУМ ТУТАР ОПОҢХОТО

Кулун тутар ый олугун олонхото.
Олонхо биир сүрүн ходуота , бухатыр көтөр
кыната, сүүрэр атаба, үтүө сүбэһитэ, көмүскүүр
Айыыһыта – Ат барахсан.

Олонхо бухатыра, айылар эрэ аты көлө оностоллор, аллараа адьарай аймахтара хаһан да ат көлөмөттөр.

Олонхоґо ат киһи эрэллээх доґоро, көмүскэлэ, сүбэһитэ, киһи курдук санарар тыллаах, өйдөөх дууһалаах ырааһа.

Улуу бухатыр ата бэйэтигэр сөрү- сөп түбэһэр, чулууттан чулуу буолар: күтүр күүстээх - уохтаах, өркөн өйдөөх, эһин дыкти уратылаах, бэртээхэй бэриниилээх. Оччоґо эрэ иччитин дыһин-чаһчы улуутугар кыахтаах. Саха итэґэлинэн Дьөһөгөй Айыы үһүс халлаанґа олорор.

Киһиэхэ күүһү, үлэлиир дьөґуру, хаһаайын буолууну биэрэр. Хаһаайын диэн бэйэ бас билэр күрүөлэһитэ-хаһааланыыта, дыһэлэһитэ-уоттаныыта, сүөһүлэһии, сылгыланыы.

Олонхолорґо айыы дьөно бигэ хаһаайыстыбаны тэринэн олороллоро кэпсэнэр “Дьырыбына Дьырылыатта” олонхотугар айыы киһитин хаһаайыстыбата манньк ойууланар. Олус улахан, бөґө оһоһуулаах балаґан турар. Балаґан тула ып-ыраас тэлгэһэ баар. Тэлгэһэґэ үс сэргэ анһылыбыт. Балаґан тула нэлэйэр хонууга сылгы, ыһах сүөһү бөґө тоґуоруйбут. Оттон тыаґа кыыл-сүөл бөґө үөскээбит. Бу дойдуга хаһаайын буолан айыы киһитэ олорор. Олонхолорґо барыларыгар манньк көстүү баар буолар.

Айыы киһитэ, бииринэн, Орто Дойду айылґатын харыстаан олороро кэпсэнэр; иккиһинэн, барытыгар бэйэтэ үлэлиир-хамныыр, онон быйаны бэйэтэ онорор. Мантан көрдөхпүтүнэ, айыы киһитин быраґыраамата диэн айар, онорор үлэ эбит.

Абааһы тосхоло мантан адьас атын буолар. Кини хаһаайыстыбата диэн барыта кир-хоһ, кэхтэ-алдыана турар айылґа, өлө-сүтэ турар кыыл-сүөл.

Ядрихинской Прокопий Прокопьевич - Бэдьээлэ “Дьырыбына Дьырылыатта Кыыс бухатыр” Олонхоттон Бухатыр атын ойуулааһынын суруга.

Танан онордо: С.Н.Лукина

Соноѳос ат барахсан

Тойон Дьөллүүт
Тус илин туһаайарын кытта
Тоѳустуу саһаан сири
Тоѳута буурдаталаан,
Түөрт хаардаах бугул саѳа
Түөрэн көмүс туйаѳа
Түһэрэ биллибэккэ түстэ,
Ойоро көстүбэккэ ойдо.
Үрдүк хара тыатын
Үлтү үктэтэн
Бар хара тыатын
Барчалыы көтүтэн,
Ааһа көтөн
Айаннаан дайбатан истэ.
Аламан-чаѳаан
Алаастары ааһыталаан,
Туналѳаннаах улуу
Толооннору туораталаан,
Килбиэннээх киэн
Сыһыылары чизрэстээн,
Тус илин дьулуруйан истэ.
Аллараа дойду аартыга
Арыл гына түспүтүгэр,
Айыы Дьөһөгөй ат барахсан
Атаралыы көтө турда.
Ат сылгы барахсан
Хаан халысхан хайаларын
Хайыта тэбэн хампарытта,
Таас дьигискэн ыллыктарын
Сиритэ тэбэн синнэрдэ,
Муус дьулуу суоллары
Тоѳута тэбэн суолларда,
Аат дыабын аартыктарын
Атаѳынан арбыһа оонньоото.
Атаѳын анныттан
Аан холорук аргыйда,
Тобугун анныттан
Дохсун буурѳа дуксуйда.
Турар очуостар төбөлөрө
Тохтон суулуннулар,
Сытар сындыыс хайалар
Сырылыы тоѳуннулар.

Аты айааһыын

Дьырыбына Дьырылыатта
Одуулаан көрбүтэ, доѳоор,
Аѳыс кырыылаах
Алтай уорук хаһааѳа
Умайа турар уот ортогугар
Айыы оѳото ат барахсан
Кутаа уотунан
Быыстала суох
Быһыта кымныылыы,
Тохтоло суох
Тоѳо уһуура турар эбит.
Дьырыбына Дьырылыатта
Кыыс бухатыыр онуоха
Тохтоон-чугуйан турбакка,
Саараан саныы барбакка,
Сулбу ойон тийээн:
— Туһааннаах иччин кэллим,
Тохтоо, болѳой! — диэтэ да,
Дьизэрэнкэйдээн тийээн,
Хаһаа халыг халѳанын
Хампы тэбэн кэбистэ.
Ох курдук онгостон,
Кустук курдук куоһанан,
Холлоѳостоох уотунан
Уһуура турар ат барахсан
Үрдүк мындаатыгар
Өрө ыстанан таѳыста.
Соноѳос ат сылгы
Туора-маары ойуолаан,
Өрө-таннары тэбиэлээн,
Харахтарын уота
Хатат кымыныы ыһыллан,
Үс түүннээх күн устата
Үрдүк мөнгүөнтэн
Үнкүрүтэ сатаата —
Кыыс оѳо кылаан бэрдэ
Суһуоѳа да силир гыммата,
Бэргэһэтэ да һаѳас гыммата,
Соноѳос ат барахсан
Сыалаах бэйэтэ
Сыһыйан барда,
Эттээх бэйэтэ
Эмэлийдэ быһыытыйда,
Төр тэһинин туттарда,
Төрѳо уодьуганын таттарда.

АТЫ СИМЭҢЭ

Айыы оҕото атын
Айанныыр тэрилин аҕалла:
Өрүү тимир көнтөстөөтө,
Иэҕии тимир тэһииннээтэ,
Боҕууска тимир ботолонаата,
Кутуу тимир холумнаата,
Иэҕии тимир дьиримнээтэ,
Кырыйыы тимир кычымнаата,
Тардыы тимир чаппараахтаата.
Айаас ахан
Айыы оҕото ат сылгытын
Көнтөһү кэппэтэх
Күн оҕото көлөгүн,
Тула сүүрдэ сылдьан,
Көбүлүгэр түһэн,
Күүһүнэн көннүөрдэн,
Бастын сэргэтигэр
Баайа охсон кэбистэ.
Үс сиринэн салаалаах
Алта сиринэн боҕуруолаах,
Айыы дапсылы кымньыытын
Тэлэһитэн таһаарда да,
Иилэ бырахта да,
Эргиллэ биэрээт,
Иэримэ дьэитигэр көтөн түһэн,
Аал уотун иннигэр
Сөһүргэстии түһэн,
Сүгүүрүйбэхтии турда.

Дьырыбына Дьырылыатта ырыата
Дьырыбына Дьырылыатта
Кыыс бухатыыр обургу
Ыллаан-туойан барда:
— Көр, көр бу!
Күн оҕото көлөм,
Айыы оҕото аргыһым —
Араҕас манан халлаантан
Илэ-бодо айыллан түспүт,
Тыллаах-өстөөх Дыллыа манан атым!
Саргы-талаан салалынна,
Өрөгөй-талаан үрдээтэ!
Ыраах да буолларгын чугаһаа,
Чугас да буолларгын чугуулаа!
Инньэ дьээн этэрин кытта

Ат саната

Дыллыа манан ат
Хотунун иннигэр
Хорус гына түстэ,
Сахалыы сангарда,
Ураанхайдыы онолуйда:
— Анньыһа-анньыһа!
Тыбырыкпыан, тыбырыкпыан!
Эрэллээхэй иччикэйиэм,
Этэр тылбын истэ сэнээр,
Үтүө санаалаах доҕорум,
Үс хос эргиирдээх
Ньыгыл таас оройгор
Долоҕойгор тохтот эрэ!
Эйиэхэ миинэр МИНЭНЭН
Миигин түһэрэр күннэригэр
Ханас кулгааҕым кулукутугар
Араҕас илгэни инэрбиттэрэ.
Туһааннаах иччин
Оһоллоох суолу
Оломнуур күнүгэр,
Иэдээннэ киирэр
Идэмэрдээх кэмигэр
Ону теле илгистэн биэрээр!
Хабан ылан, быһа тутан
Быһаҕаһын иһигэр иһэрт,
Быһаҕаһын таһыгар абыныахтаа!
Саргы бөбө салаллыа,
Дьол бөбө тосхойуо! — дьэтэ.

Кун айы этиллэр алгыс:

*Абыс айыым аргыстас,
Сэттэ иэйэхситим энэрдэс.*

Дом.